

SZIMBOLIKUS KONTEXTUALIZÁCIÓ ÉS INTERTEXTUALITÁS. NAGY LÁSZLÓ: INKARNÁCIÓ EZÜSTBEN

VASS LÁSZLÓ

0. Bevezetés

A szemiotikai textológia (VeSReST rövidítéssel jelölhető) koncepciójában a kontextualizáció terminus a *sensus designatus* és a *sensus referens* relációjának jelölésére szolgál. Más megfogalmazásban „(...) arra a műveletre utal, amely a vehiculummal korrespondáló sensust egy adott kommunikációs-szituációban konkretizálja, azaz egy interpretációként elfogadható világfragmentummal (*relatum* /=*Re*/) korrespondáló *sensus*-ba ’transzferálja’.” (PETŐFI: 1990b. 92.)

A deskriptív-explikatív szemantikai interpretáció során (sémáját lásd PETŐFI S. JÁNOS e kötetbeli tanulmányában a 7—37. oldalon) ez a művelet a (ko)referenciális kifejezésekre és predikátumokra — első és/vagy másod fokon — egyaránt kiterjed. Másod fokú, egyszerűen: szimbolikus kontextualizációra akkor kerül sor, ha az interpretátor a vehiculum valamely alkotóelemének *sensus designatus* komponensét közvetlenül (első fokon) nem tudja referencializálni, illetőleg akkor, ha egy sikeres első fokú interpretációt nem tart adekvátnak.

A kontextualizálás során a világ valódi és/vagy elképzelhető objektumaira/tényállásaira vonatkozó általános és speciális ismereteit (hipotéziseit) használhatja fel az interpretátor. A velük szerveződő befogadói modellek kétarcúak: az egyik aspektusuk a világfragmentumoknak, a másik e világfragmentumok nyelvi kifejezésformáinak a függvényében áll. A világfragmentum-modellekben speciális jellegűek az interpretálandó szöveg alkotójának világára vonatkozó, valamint az úgynevezett intertextuális ismeretek. (Vö. PETŐFI S. JÁNOS e kötetben közölt tanulmányának a 13. oldalon található részeivel.)

Ebben a dolgozatomban az *Inkarnáció ezüstben* című Nagy László-vers szimbolikus kontextualizálásakor releváns szerepet játszó ismeretek feltárására, elemzésére és csoportosítására teszek kísérletet.

1. Az Inkarnáció... formális és értelem-szemantikai architektonikájának főbb sajátosságai

1.0. Az Inkarnáció... a *Versben bujdosó* című kötetben jelent meg 1973-ban (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 71—73). A kötet öt ciklust tartalmaz (*Seb a cédruson, Medvezsoltár, Ajándék, Isten lovai* és a *Versben bujdosó*), valamint az *Ég és föld* című oratóriumot. Az Inkarnáció... az Ajándék című ciklus utolsó előtti darabja.

A Ezüst-maszkunkat ezüst-kezünk
 elmozdítja csak s dől a hó
 zihálhat havat is két szerető
 fölszabadulva az égre forgunk

5 imádat szárnyas malmai, íme
ezüstben az árulás városa
ez a fény-rózsás agydaganat
fülel már az úrbe és minden
hőpelyhet kihallgat, összeadja
10 köbméterekké a hulló havat

B FIGYELEM, FIGYELEM
FIGYELMEZTETJÜK A SZERETŐKET
NE MÓKÁZZANAK JELKÉPEIKKEL
CSÍNTALANSÁGUK HASZONTALAN
15 JELENÜNKTŐL IDEGEN, FIGYELEM

C Tekints le az érdekek zónáira
ülnek ott hatalmas páncélmackók
hasukban az apró szabvány-zacskók
mindben kereken harminc ezüst
20 íjászaik, az eskű, az eskű
ne hagyjuk abba, havat, szelet
északi süvitést a világ
ablakainak, a sötét
lelkiismeret hártáinak
25 hajrá, az idegek havazzanak
tombolj, te sörényes velem
zúdítva zenét, a szkíta nyilak
érenyelvét az éter síkjairól
hol testvér a húrral a köröm, a szem
30 és hűen szolgál a nyereg, sisak
de a düh: nyargaló fejedelem
barbár és tiszta, akár a hó
íme, a leszakadó ezüst-zene
a páncélszekrénybe nem zárható
35 vérre se váltható vad havazás

D FIGYELEM, FIGYELEM
FELHÍVJUK A LAKOSOK FIGYELMÉT
JELENTKEZZENEK HÓMUNKÁRA
HARCRA A HÓ BIKÁI ELLEN
40 ELÁLLJÁK MÁR AZ UTAT, FOROGNAK
HIDAKON BÖMBÖLNEK, TEREKEN
VAKÍJTJÁK A SZEMET IS, KARAMBOL
FIGYELEM, FIGYELEM

E Itt maradunk magas hazánkban
45 a havazás fehér szívében
hallatlan örvény-kerékben
itt nem horpad be a halánték
határainknak vérnyoma nincs
ide kergültünk kénytelenül
50 ezt megalkottuk eszményien

- itt hahotázunk a vérünk
 tábortüzénél, itt lerogyunk
 ezüst-arcunk fájt már a csókra
 ezüst-kezünk cédrus-pohárra
 55 kikalapált alakunk fájt már
 lenvirág-ingért, s ideje jött
 ideje a hömbölyödésnek
 égő cukor és pörkölt dió
 aromájának, ideje jött
 60 húsunk mákvirág-barlangjában
 a barbár íj-feszülésnek
 ríkatóan forró havazásnak

- F FIGYELEM, FIGYELEM
 FELHÍVJUK A LAKOSOK FIGYELMÉT
 65 NEMZETI KINCSNEK NEVEZETT
 SZKÍTA LELETEINKBŐL
 KÉT ALAK, EGY FÉRFI, EGY NŐ
 ELTÜNT MÁR A HAVAZÁS ELŐTT
 EZÜST AZ ARCUK, EZÜST A KEZÜK
 70 A HÓVIHAR MOZGÓ CENTRUMÁBÓL
 FŐVÁROSUNK FELETT MAGASAN
 HALÁLBIZTOS HOGY ŐK ZENGENEK
 MAGAS A JUTALOM IS, AZÉ LESZ
 AKI LEHOZZA ŐKET A FÖLDRE
 75 MEGKÖTÖZVE, FEGYVER IS HASZNÁLHATÓ
 FIGYELEM, FIGYELEM
 FEGYVER IS HASZNÁLHATÓ

(Nagy László: Inkarnáció ezüstben)

1.1. A költemény primer mediális materiája neutrális grafikus és para-grafikus komponensekkel rendelkezik. (A szemiotika textológia terminusaira vonatkozóan lásd: PETŐFI: 1990a., 1990b. és VASS: 1990a.)

1.1.1. A neutrális grafikus komponens (a voltaképpeni grafikus összetevő: vö. PETŐFI: 1990a. 11) szavakból és interpunkciós jelekből áll. Az utóbbiak közül mindössze kétféle található a szövegben: egyetlen kettőspont és (a helyesírási szabályzat szerint elvárhatóan lényegesen kevesebb) mintegy két és fél tucat vessző.

Vizuális organizációjának általános jellemzője, hogy hat (A, B, C, D, E, F), különböző terjedelmű, összesen 77 sort kitevő strófaból áll. A sorok száma szakaszonként így alakul: A=10, B=5, C=20, D=8, E=19 és F=15.

1.1.2. A para-grafikus komponens a szöveg szakaszonként váltakozó (kis- és nagybetűs) tipográfiájában realizálódik, s két vagy több szimbolikusan értelmezendő személy dialógusára (mint feltételezhető para-fonikus tényre) enged következtetni. A nagybetűvel szedett B, D, F jelű strófák sorainak száma a versszöveg linearitásában fokozatosan növekszik. — A vizuális figura egyebekben konvencionális; az arra vonatkozó általános ismereteknek megfelel.

1.2. A lexiko-verbális architektonika makroszintjeit és összetevőit, minthogy pont vagy pont értékűnek tekinthető más írásjel a szövegben nem található, az interpretátornak kell megalkotnia.

1.2.1. A lexiko-verbális architektonika alapelemei (a lexikai egységek) közül a Magyar Értelmező Kéziszótárban önálló lexémaként nem található meg a következők: *ezüst-maszk, ezüst-kéz, zihálhat, fény-rózsás, páncél-mackó, szabvány-zacskó, süvítés, sörényes, ércnyelv, nyargaló, leszakadó, ezüst-zene, zárható, váltható, hómunka, örvény-kerék, ezüst-arc, cédrus-pohár, kikalapált, lenvirág-ing, hömbölyödés, mákvirág-barlang, ij-feszülés, rikató.*

Az alapelemek sensus-szemantikai explikációjához a *hó* szótól eltekintve, valószínűleg elegendő a Magyar Értelmező Kéziszótár. A *hó* lehetséges (szótárin kívüli, szimbolikus) jelentéseit a Nagy László-i oeuvre-ben máshol már megadtam (l. Vass: 1990b. 51). Az Inkarnáció...-ban többnyire 'a lírai én belső világa, illetve annak határai', 'a lírai én viharos érzelmei, felháborodása, haragja', valamint 'a külső körülmények okozta fájdalom, kín' szimbolikus jelentésben fordul elő.

1.2.2. A lexiko-verbális mikroarchitektonika első szintjét képező szóalakok kompozicionális organizációjáról megállapítható, hogy a derivátumok jelentős része (az -ÁS, a -HATÓ stb. képzők produktivitása következtében) 'automatikusan' megalkotható; a szóösszetételek viszont többnyire Nagy László-i kompozitumok. Sensus-szemantikai explikációjuk néhány kivételtől (elsősorban az *ezüst* előtagúaktól) eltekintve, nem jelent különösebb nehézséget.

E szint texturális konnexitásának főbb hordozói a 14-szer ismétlődő *hó* szó, illetőleg alakváltozatai (*hópehely, havazás, hóvihar* stb.), az önállóan és összetételi előtagként is vissza-visszatérő *ezüst*, a *figyelem* felszólítás stb.

Az alapelemek, továbbá az első mikroarchitektonikus szint kompozicionális és texturális kohézióját a *hó, szél, északi süvítés..., ezüst (-...), páncél-mackó..., ég, űr, éter síkjai, magas hazánk, fővárosunk felett..., az árulás városa, érdekek zónái, híd, tér, föld..., nyíl, húr, nyereg, sisak, ij-feszülés, barbár, fegyver* stb. szavakat és kifejezéseket összekapcsolni képes szemantikai relációk, illetőleg ismétlődő elemeik biztosítják.

1.2.3. A lexiko-verbális mikroarchitektonika második szintjét alkotó (legtöbbször egy-egy sor hosszúságú) közlésegségek kontinuitását a 11., 15., 36., 43..., a 37., 64..., a 69. stb. sorok relációi és ismétlődő, illetőleg annak tekinthető elemei biztosítják.

1.2.4. A költemény prozodikus architektonikáját 6—11 szótagszámú, hangsúlyokkal tagolt, 2—4 szólamú sorok motiválják. A szólamok — KECSKÉS ANDRÁS szerint — 23 különféle variációt valósítanak meg (l. KECSKÉS: 1985. 184).

2. Az Inkarnáció... „hatsarkú” modellje

2.0. Az 1. pontban (főként a kommunikációs-szituáció és a vehiculum nyelvspecifikus összetevőivel kapcsolatban) feltárt (főbb) ismeretek körét a vizsgálatnak a szöveg többi szintjére való kiterjesztésével természetesen tovább lehet bővíteni. Elképzeltető azonban, hogy az interpretátor a már feltárt s a még feltárható (általános) ismeretek birtokában sem képes kielégítően végrehajtani az Inkarnáció... direkt kontextualizálását, s így nem tud a szöveghez egy számára interpretációként elfogadható világfragmentumot hozzárendelni, legalábbis első fokon. Következésképpen kénytelen külső források felhasználásával speciális ismeretekre szert tenni. (Megjegyzem, hogy az első fokú kontextualizálás és/illetőleg hozzárendelés kérdéseivel a Bevezetésben foglaltaknak megfelelően itt nem kívánok foglalkozni.)

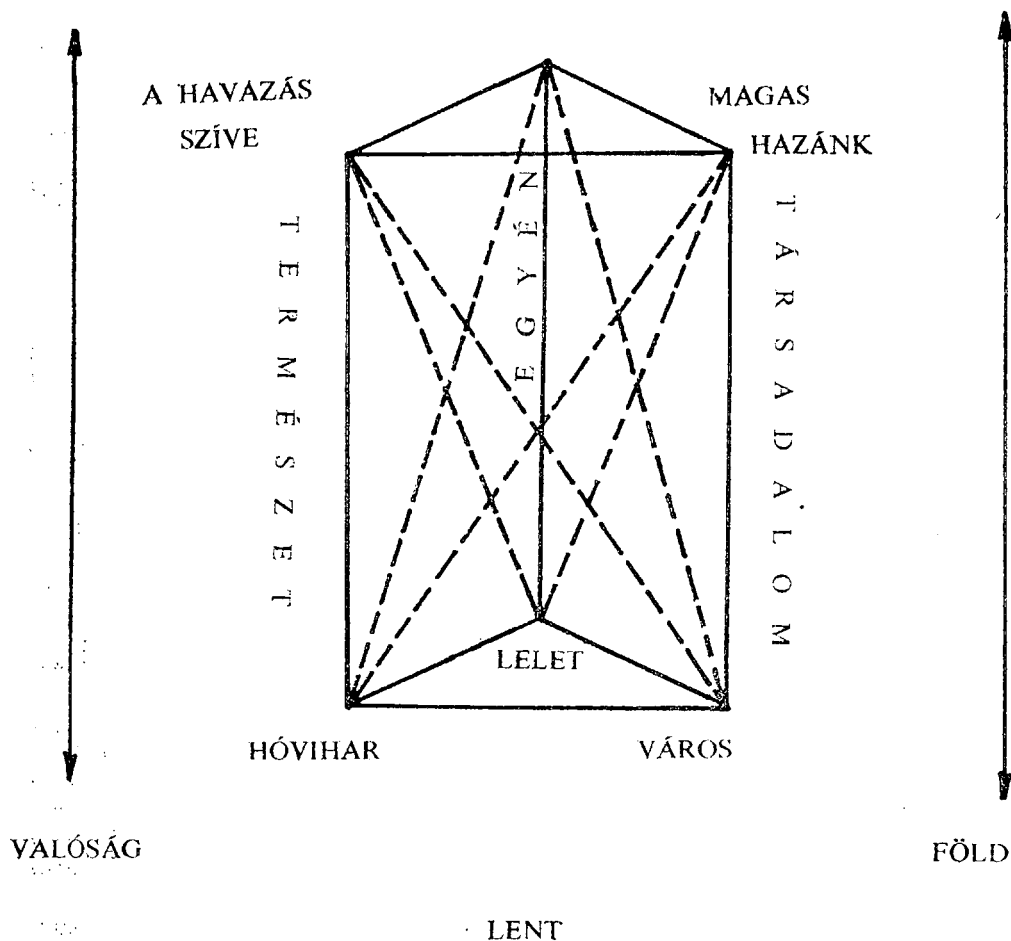
2.1. Az Inkarnáció...-ról tudomásom szerint eddig egyetlen elemzés látott napvilágot, KECSKÉS ANDRÁSÉ (l. KECSKÉS: 1985. 279—284). A kitűnő kutató az Inkar-

FÖNT

MÍTOSZ

ÉG

SZKÍTA SZERETŐK



LENT

náció...-beli (ko)referenciális kifejezések és predikátumok összefüggéseire vonatkozó megfigyeléseit egy „térbeli” modellben rögzíti.

A modellt így kommentálja: „Hatsarkú téridom, »lent« is, »fent« is háromszöggel határolva, mindkét szintjén 3-3 lehetséges kapcsolattal, a »lent« és a »fent« között 3 közvetlen függőleges éllel (TERMÉSZET, EGYÉN, TÁRSADALOM) és 6 másodlagos, »ferde« összeköttetéssel. Érdekes kipróbálni: a vers szövegének teljes képi és fogalmi »közlekedése« e 6 csúcs közötti 15 vonal mentén bonyolódik; olvasás, verhallgatás közben tudatunk ideggócai, idegpályái között e modellnek

megfelelően létesül kapcsolat, képzeletünk, agyműködésünk a FÖNT és a LENT 3-3 csomópontja között vibrál.

Lent szkíta »leletek«, hóvihar, behavazott, megbénult, tehetetlen, pénzkuporgató város, »az árulás városa«. Fent életre kelt szkíta harcosok, »ezüst-zenét« zúdító íjászok, örvénylő, csókos szeretők »a havazás fehér szívében« s egy »eszményien megalkotott«, szabad, boldog, játékos ország, a »magas haza«.

Lent árulás, érdek, háború, hazugság, megkötözöttség. Fent hűség, lélek, szerelem, derű, szabadság.

A valóság szint kulcsmondata: »lehozza... a földre megkötözve«. A mítoszé: »fölszabadulva az égre forgunk«.

Lent kínhalál, fönt diadalmas feltámadás” (KECSKÉS: 1985. 182).

2.2. Előfordulhat azonban, hogy az idézett, találó megfigyelések sem teszik lehetővé az Inkarnáció... sikeres interpretálását. Ebben az esetben a költemény szimbolikus kontextualizációjához (és/illetőleg interpretációjához) útbaigazíthatja az interpretátort KISS FERENC következő észrevétele.

3. Az Inkarnáció... szimbolikus kontextualizációjának kerete

3.0. A költő talán máig legavatottabb értője szerint Nagy László életművének az — 1970-es évekre eső — utolsó periódusára jellemzően: egy minden korábbinál „(...) vadabb terep marconabb küzdelmeihez stilizálódott (...) sors és helyzettudat teremt félelmetesen mai áldozatmetaforát az Inkarnáció ezüstben színjátékából, s juttatja új érvényhez a *Cantata profana* szilaj szabadságvágyát” (KISS: 1986, 769).

A költemény interpretálásakor (KISS FERENC nyomán) célszerűnek látszik Bartók Béla *Cantata profana* című művét, valamint az alapjául szolgáló, variánsainak összességében ránk maradt folklóralkotásokat kiindulópontnak, viszonyítási keretnek tekinteni. Ennek elvi akadálya aligha lehet, hiszen „(...) művelődésünk körén belül számos hajdani témának alapszövege kel új meg új életre” (BALÁZS: 1979. 18).

3.1. A *Cantata profana* közismerten Bartók legjelentősebb alkotásainak egyike, s tudvalevő az is, hogy „(...) a magyar értelmiség gondolkodásában példátlan másodlagos mítoszképződésnek lett kiindulópontja” (TALLIÁN: 1983. 10).

3.2. A mű alapja a nagy zeneköltő, előadóművész és folklorista által gyűjtött kolindakincs. Ennek anyagát jellemezve, Bartók Béla megállapítja, hogy e „(...) szövegek legfontosabb része — talán egyharmada — semmi kapcsolatban nincs a keresztény karácsonnyal: a betlehemi történet helyett csodálatos, győzelmes harcokról szól a még soha le nem győzött oroszlánna (vagy szarvassal); egy legenda kilenc fiútestvéréről tud, akik addig vadásztak a rengetegben, míg szarvasokká nem váltak (...)” (BARTÓK: 1933.).

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ez a legendatípus a világ mitológia-kincsének általános eszkatológiai alapmondája (genotextusa), amelynek „(...) ősidők óta megvan a maga misztikus jelentése” (TALLIÁN: 1983. 163).

Bartók az Idecspatakon és Felsőorosziban gyűjtött népi forrásokat sorveszteség nélkül maga alakította, „egyéni módon ötvözte megzenésítésre alkalmas s ugyanakkor önértékű irodalmi műként is helytálló librettóvá, amely már nem nevezhető »kolindaszövegnek«, hanem kolindaszövegeken alapuló Bartók-költemény” (LÁSZLÓ: 1980. 221).

Volt egy öreg apó.
 Volt néki, volt néki
 Kilenc szép szál fia
 Testéből sarjadzott
 5 Szép szál kilenc fia.
 Nem nevelte őket
 Semmi mesterségre,
 Szántásra-vetésre,
 Méneszterelésre;
 10 Csordaterelésre:
 Hanem csak nevelte
 Hegyet-völgyet jární,
 Szarvasra vadászni.

Az erdőket járta
 15 És vadra vadászott
 Kilenc szép szál fiú.
 A vadra vadásztak;
 Annyit barangoltak
 És addig vadásztak,
 20 Addig-addig, míg nem
 Szép hídra találtak,
 Csodaszarvasnyomra.
 Addig nyomozgattak,
 utat tévesztettek,
 25 Erdő sűrűjében
 Szarvasokká lettek:
 Karcsú szarvasokká váltak
 Erdő sűrűjében.

Az ő édes apjok
 30 Várással nem győzte,
 Fogta a puskáját,
 Elindult keresni
 Kilenc szép szál fiát.
 Reátalált a szép hídra
 35 Hídnál csodaszarvasnyomra;
 Szarvasnyom után elindult,
 El is jutott hús forráshoz,
 Hús forrásnál szarvasokhoz.
 Feltérdre ereszkedett,
 40 Hej, egyre rá is célzot.

De a legnagyobb szarvas
 — Jaj, a legkedvesebb fiú —
 Szóval imígy felfelele:
 „Kedves édes apánk,
 45 Ránk te sose célozz!
 Mert téged mi tűzünk
 A szarvunk hegyére
 És úgy hajigálunk
 Téged rétről rétre,
 50 Téged kőről kőre,
 Téged hegyről hegyre,
 S téged hozzávágunk
 Éles kősziklához:
 Izzé-porrá zúzódsz
 55 Kedves édes apánk!”

Az ő édes apjok
 Hozzájuk így szólott,
 És híva hívtá,
 És őket hívó szóval hívtá:
 60 „Édes szeretteim,
 Kedves gyermekeim,

Gyértek, gyértek haza,
 Gyértek vélem haza,
 Jó anyátok vár már!
 65 Jöjjetek ti vélem
 A jó anyátokhoz,
 A ti jó anyátok
 Várva vár magához.
 A fáklyák már égnek,
 70 Az asztal is készen,
 A serlegek töltve.
 Az asztalon serleg,
 Anyátok kesereg; —
 Serleg teli borral,
 75 Jó anyátok gonddal.
 A fáklyák már égnek,
 Az asztal is készen,
 A serlegek töltve...”

A legnagyobb szarvas,
 80 — Legkedvesebbik fiú —
 Hozzá imígy szóla:
 „Kedves édes apánk,
 Te csak eredj haza
 85 A mi édes jó anyánkhoz!
 De mi nem megyünk!
 De mi nem megyünk:
 Mert a mi szarvunk
 Ajtón be nem térhet,
 90 Csak betér az völgyekbe;
 A mi karcsú testünk
 Gunyában nem járhat,
 Csak járhat az lombok közt;
 Karcsú lábunk nem lép
 95 Tűzhely hamujába,
 Csak puha avarba;
 A mi szájunk többé
 Nem iszik pohárból,
 Csak hűvös forrásból.”

100 Volt egy öreg apó.
 Volt néki, volt néki
 Kilenc szép szál fia
 Nem nevelte őket
 Semmi mesterségre
 105 Csak erdőket jární,
 Csak vadat vadászni.
 És addig-addig
 Vadászgattak, addig:
 Szarvassá változtak
 110 Ott a nagy erdőben.

És az ő szarvuk
 Ajtón be nem térhet,
 Csak betér az völgyekbe;
 A karcsú testük
 115 Gunyában nem járhat
 Csak járhat az lombok közt;
 A lábuk nem lép
 Tűzhely hamujába,
 Csak a puha avarba;
 120 A szájuk többé
 Nem iszik pohárból,
 Csak tiszta forrásból.

(Bartók Béla: Cantata profana)

3.3 A kantálibrettó és szövegváltozatai, valamint a vele összefüggő folklóralkotások együttesét áttekintve, itt csupán az Inkarnáció... szimbolikus kontextualizálása szempontjából relevánsnak tekinthető aspektusok vázlatos bemutatására szorítkozom.

3.3.1. A librettó általános formális és tematikus architektonikáját LÁSZLÓ FERENC, a kiváló Bartók-filológus így adja meg (vö. LÁSZLÓ: 1980. 230—252):

1. 1— 13. sor: expozíció;
2. 14— 28. sor: a fiak átváltozása;
3. 29— 40. sor: az apa vadászata;
4. 41— 55. sor: a legnagyobbik szarvas intése;
5. 56— 78. sor: az apa kérése;
6. 79— 99. sor: a legnagyobbik szarvas elutasítása;
7. 100—122. sor: epilógus — a Bartók-i összefoglalás.

3.3.2. Az alapmonda (s vele a librettó) mitémái közül legfontosabb a szarvas. Főbb jelentései a következők: (a) változásra utaló asztrális-kozmogóniai jelentés: a Zodiákus szarvasállatképe (Capricornus) és Nap-szimbólum, más szóval a téli napforduló konstellációjában a kozmosz újjászületése; (b) női princípium; de (c) szarvasalakban férfi is megjelenhet; (d) ítékezés, a rontás eltávolítása; (e) vadász-szákmany; (f) egyéb, 'szóródó' jelentések.

A szövegváltozatok lényeges eleme a *kilences* szám és a *hid* is. Változásra, különülésre utalnak ezek is. (A *hid* azonban valószínűleg forrásidegen, Bartók-i lelemény.) A szarvasokká vált fiúk száma természetesen nem csak kilenc lehet. Az idecs-pataki kolinda például *két* fiúról mesél.

3.3.3. A Bartók-műhöz explicit formában hozzárendelt relatum-imagok/relatumok meglehetősen változatosságot mutatnak. Itt csupán néhány értelmezésre utalok: (1) a románság eredetmítosza (vö. PALKÓ: 1954. 14—24); (2) „a régi világtól való elszakadás” fájdalma (Tóth Aladár); (3) szellemi kivonulás, nagy Exodus (Kerényi Károly); (4) a „tiltott erdők” mítosza (Giorgio Vigolo); (5) a vadászatnak mint természetellenes bűnnek a drámája (Kardos Tibor); (6) a szarvasünő-mitológia (Lendvai Ernő); (7) „tipikus és sokrétű rite de passage epikodrammatikus” transzformációja. (Vö. SZABOLCSI: 1987. 369, TALLIÁN: 1983. 53—54.)

E sokféleségben valószínűleg a feldolgozott anyag funkciójából kiinduló megközelítések bizonyul(hat)nak legtermékenyebbeknek. Azok, amelyek a kolindálást az etnológiától a kalendáriumi ünnepek körébe sorolt rítusok egyikeként vizsgálják, a kolindát pedig a szöveg- és szokáskomplexum szerves egységében magyarázzák.

A mítosz s így a Bartók-i kolindák váza, lényege ugyanis nagyjából megegyezik a kalendáriumi rítusokéval. Vagyis a mítosz jelentőit a nyelvi alkotóelemekkel, a rítusait pedig a cselekedetekkel azonosíthatjuk. (Vö. SZEGEDY—MASZÁK: 1980. 36.) A nyelvi alkotóelemek és a cselekedetek így egy gyékényre kerülnek, de viszonyukban a tetté, tehát a rítusé a prioritás. A rítus viszont alapvető azonosságot és viszonylagos állandóságot mutat, s ezt a 'motívumok vándorlásával' nemigen lehet magyarázni. A rituális-mitikus komplexumban tudniillik „(...) a felismert azonosság a lényegre érintő változás, az átmenet az egyik állapotból a másikba. Az emberi, természeti és kozmikus létezés nagy átmeneteinek szerkezeti azonosságát fejezi ki az azokat megünneplő (és szakrálisan előidéző) rítusok szerkezeti azonossága. (...) A mitológiák nagy átváltozásmítoszai lényegileg azonos szerkezetűek az átmenet rítusaival” (TALLIÁN: 1983. 143).

E szempontok figyelembevételével a szokás- és mítoszkörhöz, illetőleg a szarvas-kolindá(k)hoz általam (is) hozzárendelhetőnek tartott relatum-imag/relatum (a

korábbiaknál kissé kifejtettebben) a következő: a fiúk és az apa küzdelmének megjelenítésével két életforma megütközése, s ennek eredményeként új 'kozmosz', új — a függetlenség, a szabadság, a nembeliség szférájában lendülő — személyiség, közösség (világkép) kialakulása (előzményeivel, folyamatában és kimenetelével).

Az egyik életformát az apa (a továbbiakban az $F_{üző}$ szimbólum is utalhat rá), a másikat a szarvasvadász fiúk ($F_{üldözött}$) képviselik. Megütközésük eredményeként az $F_{üldözött}$ átlényegülése be is következik mind a Cantata...-ban, mind pedig az alapjául szolgáló metamorfózis (transzcendens) kolindatípusban.

3.4. A vadászkolindának azonban van egy másik, számszerűen tekintélyesebb családja is, az, amelyikben az $F_{üző}$ (vadász) legyőzi, elejti a vadat. Ennek variánsait egyszerű vagy küzdelem típusú (immanens) kolinda néven szokás számon tartani. Benne a szarvast nemritkán oroszlán helyettesíti. Ilyen a következő, Bartók gyűjtéséből való kolinda is:

Így kiált két nagy király:
Vajon találkozik-e
Valaki kötélén hoz
Oroszlánt sértetlenül.
5 Puskával meg nem löve,
Íjjal meg nem nyilazva?
Találkozik egy legény,
Éppen házasulandó,
Hogy kötélén hoz nekem
10 Egy oroszlánt sértetlenül,
Puskával meg nem löve,
Íjjal meg nem nyilazva.
Szökik erre, szökik arra,
Felszökik a havasokra,
15 Fenyőfáknak tetejébe,
Úgy lelé meg az oroszlánt.

Meglepte azt mély álmában,
Virágzó csipkebokorban.
Mire maga észbe kapott,
20 Az oroszlán is felriadt,
S nagy fenszóval így szólalt meg:
Vannak keményebb koponyák,
Még sem merészkedtek hozzám,
De te ide merészkedtél,
25 Küzdjünk meg hát küzdelemben,
Vagy szablyákkal vagdalkozzunk.
Küzdöttek egy álló napig,
Nyári nap alkonyatáig,
S mi legényünk az oroszlánt
30 Király udvarába hozza,
Hogy az lányát adja néki,
S jó ólakat hozományba.

3.5. A metamorfózis és az immanens kolindatípus egymásnak inverze, egyszerűsrendű folytatása; értékviszonyaik bilaterálisan szimmetrikusak. Mindkettőre az egyidejű értéknyereség és -vesztés jellemző, csak más előjelekkel.

A metamorfózis kolinda értékrendszerében az $F_{üldözött}$ értéknyeresével (*Nem nevelte őket/Semmi mesterségre... Hanem csak nevelte/Hegyet-völgyet járni... Szép hidra találtak/Csodaszarvasnyomra... S téged hozzávágunk/Éles kősziklához:/Izzéporrá zúzódasz... A mi szájunk többé/Nem iszik pohárból,/Csak hűvös forrásból*) az $F_{üző}$ értékvesztése jár együtt (*A fákyák már égnék,/Az asztal is készen,/A serlegek töltve... És őket hívó szóval hívta... Gyertek vélem haza... A ti jó anyátok/Várva vár magához... Anyátok kesereg... Te csak eredj haza... De mi nem megyünk! stb.*); az immanens értékvilágában fordítva.

Más megfogalmazásban a transzcendens kolinda az $F_{üldözött}$, az átváltozó, egy adott életformából kilépő fiúk, az immanens viszont az $F_{üző}$, a házasulandó, majd apává érő s egy adott életformába belépő fiú narratív szimbóluma. És így tovább: ciklikusan!

4. Párhuzamok: különbségek és megfelelések

4.0. A szarvasénekek és a Cantata..., valamint a Nagy László-vers első olvasatában talán nem egészen nyilvánvaló rokonsága, tematikus, strukturális stb. párhuzamai alighanem már jól kivehetők. Az Inkarnáció...-ról ugyanis a 3.0. pontban (egyetértve KISS FERENCCEL) lényegileg azt állítottam, hogy nem más, mint a Cantata profana „félelmetesen mai” parafrázisa.

A következőkben a Cantata...-ban feldolgozott anyag és az Inkarnáció... főbb megfeleléseit és különbségeit veszem kissé közelebből is szemügyre.

4.1. A Bartók-i epilógustól eltekintve, a Cantata... hat tematikus egységre tagolódik (l. a 3.3.1. pontban). Hasonló képet mutat az Inkarnáció... tematikus organizációja:

1. A: a szemben álló felek megjelenése, a szeretők (egyszerű szubsztitúcióval: F_{üldözött}) megtestesülése, inkarnációja;
2. B: a kolonizációs küzdelem első szakasza — az F_{űző}-k figyelmeztető felszólítása;
3. C: a konfliktushelyzet;
4. D: a kolonizációs küzdelem közbülső szakasza — fenyegetés, az F_{üldözött} szempontjából ellenséges erők mozgósítása;
5. E: a kirajzás meghíúsulása;
6. F: a kolonizálás térnyerése — fegyveres erőszak.

4.2. A szarvasénekekben (a forgalomban lévő műfajmegjelölésekkel összhangban) mindhárom műnemi mozzanat (az epikai, a lírai és a drámai is) jelen van, az Inkarnáció...-ban viszont nagyrészt csak a lírai.

A külszíni epikai (narratív) rétegen belül a kolindaváltozatokbeli és a Cantata...-ban zajló üldözés, párharc stb. (*zeneileg is*) dialogikus (drámai) keretben, az Inkarnáció...-beli ellenben inkább monologikusban fejlődik és fejeződik ki. A Nagy László-versben ugyanis a vehiculum para-grafikus komponensének az 1.1.2. pontban jellemzett sajátosságai ellenére sem igen lehet szó a Cantata...-belivel analóg kommunikációról a szemben álló felek, az F_{üldözött}-ek és az F_{űző}-k között.

4.3. Az Inkarnáció...-ban a küzdelem a reflexív-gondolati síkon folyik, így például nyoma sincs benne, nem is lehet, a transzcendens kolindáktól felmutatott 'civilizálási' kísérletnek (hiányzik a *Gyertek vélem haza, /Jó anyátok vár már!* stb. dialógusrészlet megfelelője). Sőt, szorosan véve összeütközésről sem igen beszélhetünk, legfeljebb csak konfliktushelyzetről, amelyben a „karambol” inkább megtörténhet, mintsem megtörtént volna.

A szarvasénekek mitikus-rituális komplexumában az átváltozás, illetőleg a konfliktus 'ténylegesen' bekövetkezik, és ilyen meg olyan eredménnyel (az értékviszonyok 3.5. pont szerinti átrendeződésével) el is dől, fel is oldódik; az Inkarnáció...-ban viszont a szeretők vérenek *tábornüzenél*, húsuknak *mákvirág-barlangjában* tombol, örvénylik tovább.

4.4. A szövegek kódája a szarvasénekekben az F_{üldözött} fiúké, a Nagy László-versben fordítva, az F_{űző} ellenséges, destruktív hatalmaké. A formális és szemantikai erősítés eszközeivel egyaránt nyomatékosítva (a nagybetűs sorok megháromszorozódása, l. az 1.1.2. pontban; *figyelmeztetjük, felhívjuk, fegyver* stb.).

4.5. Az Inkarnáció...-ban az F_{üldözött} és az F_{űző} vonzáskörébe tartozó közlésegyeségek száma csaknem azonos. Az *ég* vonzáskörébe 38, a *földébe* 39 sor tartozik (l. KECSKÉS: 1985. 182). A reflexív-tudati síkon dúló harc (a Cantata...-ban lezajló küzdelemmel szemben) ilyenformán ambivalensnek tekinthető.

4.6. Az eddigiek tükrében alighanem azt várnók, hogy az Inkarnáció... érték-elrendeződése kongruál a Cantata profana, illetőleg a metamorfóziskolinda érték-szerkezetével. Értékállapot-változásai azonban ezek inverzét követik.

Az Inkarnáció... értékrendjében ugyanis az F_{üldözött} értékvesztésével (*két szerető/fölszabadulva az égre forgunk/imádat szárnyas malmai... újszaim, az eskü, az eskü... az idegek havazzanak... ide kergültünk kénytelenül... itt lerogyunk* stb.) az F_{űző} értéknyerése jár együtt (*árulás városa ... ez a fény-rózsás agydaganat... Tekints*

le az érdekek zónáira... a sötét/lelkiismeret hártái... fülel már az űrbe és minden/hó-
pelyhet kihallgat... ne mókázzanak jelképeikkel... harcra a hó bikái ellen... fegyver
is használható stb.).

E folyamat eredményeként az F_{üldözött} olyan attributumokkal rendelkezik, ami-
lyenek a metamorfóziskolinda, illetőleg a Cantata... F_{űző}-jének, a régi társadalomnak
általában vett értékvonatkozásait jellemzik (*vériünk tábortüze, cédrus-pohár, lenvirág-
ing, égő cukor és pörkölt dió aromája: az asztal is készen, gunya, serleg teli borral,
tűzhely hamuja*), olyanokkal, amelyekből a Cantata...-beli F_{üldözött}-ek, a szarvassá
váltott fiúk kiszakadtak.

4.7. A szövegváltozatok, illetőleg az Inkarnáció... elemzését további megfigyelés
útján számos észrevétellel lehet még árnyalni.

Utalhatni például a vershelyzet térszerkezetének pólusait kialakító szavakra,
szószervezetekre (*ég, űr, az éter síkjai, magas hazánk, fővárosunk felett, út, híd, tér,
föld* stb., vö. 2.1.), az F_{üldözött} és világa konkrét, metaforikus és pars pro toto kifeje-
zőire (*szerető, férfi, nő, imádat szárnyas malmi, íjászaim, sörényes, nyargaló fedede-
lem, hó, idegek, köröm* stb.), a keresztény mitológiának a civilizált világ képsoraiba
rétegzett Júdás-motívumára mint az F_{űző} attributumaira (*árulás városa, hatalmas
páncél-mackók, mindben kereken harminc ezüst* stb.).

S a sort folytathatnám. Úgy vélem azonban, hogy az Inkarnáció... másod fokú
(szimbolikus) kontextualizációja (és/illetőleg interpretációja) már könnyen és sok-
oldalúan motiválható.

5. Záró megjegyzések

5.0. Dolgozatom célja az Inkarnáció... szimbolikus kontextualizálását megha-
tározó ismeretek feltárása, elemzése és tipizálása volt. Rendszerükben alapvetően há-
rom halmaz határolható el: (1) a versszövegben explicit módon manifesztált, (2) az
ebből implicit módon nyerhető és (3) az ezekhez hozzárendelhető általános és speciá-
lis tudás (hipotézis).

5.1. A harmadik halmaz összetevői közül adott esetben dominánssá válhatnak
az intertextuális ismeretek. Szerepük nemcsak az interpretáció keretét (re)konstruál-
ható befogadói modell(ek) aspektusából lehet releváns, hanem szövegtipológiai
szempontból is.

5.2. Befejezésül megjegyzem, hogy a gyakran használt interpretátor terminus
itt az esetek többségében a dolgozat készítőjére utal. Olvasatában az Inkarnáció...
'igazi' vadászkolinda. A század utolsó harmadának, a századvég magyar lírájának
döbbenetes, égbekiáltó szarvaséneke. Mítosz: a visszajáról.

Irodalomjegyzék

BALÁZS János:

1979. A szövegten alapjai. In: SZATHMÁRI István—VÁRKONYI Imre (szerk.): *A szövegten a
kutatásban és az oktatásban. MNyTK. 154.* Kaposvár, 9—21.

BARTÓK Béla:

1933. Schweizerische Sangerzeitung. Rumanische Volksmusik.

KECSKÉS András:

1985. Nagy László: Inkarnáció ezüstben. In: *Versek tükre.* Megyei Pedagógiai Körkép Könyv-
tára 26. Veszprém, 279—284.

KISS Ferenc:

1986. Nagy László. In: BÉLÁDI Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története 1745—1975. II. 2.*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 748—781.

LÁSZLÓ Ferenc:

1980. A Cantata profana keletkezéstörténetéhez. In: *Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok*, Kriterion, Bukarest, 213—254.

PALKÓ István:

1954. Bartók Béla Cantata profanájának szövegéről. In: PALKÓ István (szerk.): *A Magyar Írók Szövetsége Szombathelyi Csoportjának kiadványa*, Őrség, Szombathely, 14—24.

PETŐFI S. János:

1990a. Szemiotikai textológia — Didaktika. In: PETŐFI S. János—BÉKÉSI Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aestetica*, Szeged, 7—21.

1990b. *Szöveg, szövegtan, műelemzés*. (Szerk.): E. BENKES Zsuzsa. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.

SZABOLCSI Bence:

1972. Cantata profana (Tenor- és baritonszólóra, kettős vegyeskarra és zenekarra, 1930.) In: BÓNIS Ferenc (szerk.): *Szabolcsi Bence művei 5. Kodályról és Bartókról*, Zeneműkiadó, Budapest, 367—371.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály:

1980. Mítosz és történelem. In: „*A regény, amint írja önmagát*”. Elbeszélő művek vizsgálata, Tankönyvkiadó, Budapest, 34—57.

TALLIÁN Tibor:

1983. Cantata profana — az átmenet mítosza. Magvető Kiadó, Gyorsuló idő, Budapest.

VASS László:

1990a. Terminológiai szótár a szemiotikai szövegtan tanulmányozásához. In: PETŐFI S. János—BÉKÉSI Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aestetica*, Szeged, 85—115.

1990b. Szupertextuális kohézió és stilisztika. In: PETŐFI S. János—BÉKÉSI Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aestetica*, Szeged, 45—56.

SYMBOLISCHE KONTEXTUALISIERUNG UND INTERTEXTUALITÄT LÁSZLÓ NAGY: INKARNATION IN SILBER

LÁSZLÓ VASS

In meiner Arbeit versuche ich die Kenntnisse, die in symbolischer Kontextualisierung von László Nagy: Inkarnation in Silber eine relevante Rolle spielen, aufzudecken, zu analysieren und zu gruppieren. Der theoretische Rahmen der Untersuchung wird durch die Konzeption semiotischer Textologie (VeSReST) nach JÁNOS S. PETŐFI gebildet. Bei der Kontextualisierung kann der Interpretator Kenntnisse grundlegend vom Text und von ausländischen Quellen verwenden. Von den Letzterwähnten können die intertextuellen Kenntnisse gegebenenfalls bestimmend sein.